

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Pakkansen, procedures en percepties als routes naar naleving in het verkeer

Ansems, L.F.M.

Citation

Ansems, L. F. M. (2023). Pakkansen, procedures en percepties als routes naar naleving in het verkeer. *Recht Der Werkelijkheid*, 44(1), 112-117. doi:10.5553/RdW/138064242023044001008

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3641068>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Pakkansen, procedures en percepties als routes naar naleving in het verkeer

Lisa Ansems

Bespreking van: B. Terpstra, *Instrumental and normative pathways to compliance: Results from field research on moped drivers* (diss. Leiden), 2022, 136 p.

Routes naar naleving

Welke factoren maken dat mensen wetten en regels naleven? Vaak worden bij het beantwoorden van die belangrijke vraag twee typen factoren voor naleving tegenover elkaar gezet: instrumentele en normatieve motivaties.¹ Volgens het instrumentele model maken mensen een afweging tussen enerzijds de kosten en baten van *regelnaleving* en anderzijds de kosten en baten van *regelovertreding*. Zijn de netto-opbrengsten van naleven groter dan die van overtreden, dan leven zij de regels na, en vice versa. Een van de manieren om de kosten van regelovertreding groter te maken, is het vergroten van de kans dat overtredingen gedetecteerd worden en/of het verzwaren van de sanctie die op overtreding staat. Het gaat hier dus om afschrikking.

Volgens het normatieve model daarentegen zijn beslissingen omtrent regelnaleving niet zozeer de uitkomst van een kosten-batenafweging, maar een gevolg van de intrinsieke overtuiging dat men de wet zou moeten naleven. Die overtuiging kan bijvoorbeeld voortkomen uit hun opvattingen over de moraliteit van het gedrag in kwestie (bijv. hoe kwalijk vinden mensen het om zonder verlichting te rijden?) of uit opvattingen over de legitimiteit van de autoriteit in kwestie (bijv. vinden mensen dat de politie het recht heeft om macht uit te oefenen?). Percepties van legitimiteit worden in dit normatieve model vaak gevoed door ervaren procedurele rechtvaardigheid: als mensen het gevoel hebben dat zij op een eerlijke manier door autoriteiten worden behandeld, zien zij deze autoriteiten als meer legitiem, en zijn zij meer geneigd om de door deze autoriteiten gehandhaafde regels na te leven.

In zijn boeiende en prettig geschreven proefschrift onderzoekt Bo Terpstra beide routes naar naleving in de context van bromfietscontroles. Drie vragen staan in zijn onderzoek centraal: (1) leidt het houden van meer politiecontroles tot een hogere gepercipieerde pakkans, (2) wat is de invloed van geobserveerd politiegedrag op percepties van procedurele rechtvaardigheid, en (3) hoe hangen instrumentele en normatieve motivaties samen met naleving van verkeerswetgeving? Deze vragen worden beantwoord door een combinatie van een veldexperiment, een vragenlijst en kwantitatieve observaties. Daarmee is het een methodologisch veelzijdig onderzoek, dat voortbouwt op de sterke punten van eerdere studies en dat de

1 Zie bijv. Tyler 2006.

zwakkere punten van eerdere studies deels ondervangt. In het vervolg van deze bespreking geef ik een beknopt overzicht van de drie deelstudies en hun belangrijkste bevindingen, licht ik een opvallende bevinding uit, en geef ik aan welke aanknopingspunten voor vervolgonderzoek die wat mij betreft biedt.

Van pakkans naar perceptie

Terpstra's eerste deelstudie behandelt de vraag of meer politiecontroles leiden tot een hogere gepercipieerde pakkans. Met andere woorden: als de politie vaker bromfietsscontroles uitvoert, en de pakkans dus in objectieve zin toeneemt, ervaren bromfietzers de kans dat een overtreding gedetecteerd wordt dan ook als groter? Daarmee richt deze studie zich op een weinig onderzocht maar cruciaal onderdeel van het instrumentele model. Wanneer geïntensiverde controles niet opgemerkt worden door burgers, kan daarvan immers geen afschrikwekkend effect uitgaan. Om hier grip op te krijgen, heeft Terpstra een veldexperiment uitgevoerd. Gedurende de onderzoeksperiode van zes maanden bleef de frequentie van bromfietsscontroles in Zoetermeer gelijk (gemiddeld eens per twee maanden), terwijl de frequentie van bromfietsscontroles in het nabijgelegen Leiden werd opgevoerd (van gemiddeld eens per twee maanden naar eens per twee weken). Na afloop van de controle vulden bromfietzers een vragenlijst in, die onder andere vragen bevatte over de gepercipieerde pakkans voor verschillende verkeersovertredingen. Uit de analyses blijkt dat het houden van meer politiecontroles inderdaad leidt tot een hogere gepercipieerde pakkans, zij het alleen voor overtredingen die relatief vaak voorkomen en eenvoudig te detecteren zijn, zoals telefoongebruik tijdens het rijden.

Van procedure naar perceptie

Terpstra's tweede deelstudie richt zich op het normatieve model en zoomt in op de relatie tussen politiegedrag en ervaren procedurele rechtvaardigheid. Met andere woorden: als de politie bepaald gedrag vertoont (zoals het vragen naar de mening van de bromfietser), hangt dat dan samen met hogere percepties van procedurele rechtvaardigheid? Ook dit is een weinig onderzochte² maar belangrijke vraag. Om daar nader licht op te werpen, heeft Terpstra gekeken naar de samenhang tussen enerzijds politiegedrag tijdens bromfietsscontroles zoals geobserveerd door onderzoeksassistenten (door Terpstra gelabeld als geobserveerde procedurele rechtvaardigheid) en anderzijds de mate waarin bromfietzers na afloop van de controle op de hierboven genoemde vragenlijst aangaven dat zij zich rechtvaardig behandeld voelden (door Terpstra gelabeld als ervaren procedurele rechtvaardigheid). Opvallend genoeg bleek die samenhang afwezig. Het was dus niet zo dat een lage mate van geobserveerde procedurele rechtvaardigheid samenging met een lage

2 Maar zie bijv. Beier e.a. 2014, die de samenhang hebben bekeken tussen geobserveerd gedrag van rechters tijdens zittingen en percepties van procedurele rechtvaardigheid onder verdachten en aanwezig publiek.

Lisa Ansems

mate van door onderzoeksdeelnemers ervaren mate van procedurele rechtvaardigheid (of andersom). Volgens Terpstra komt dat waarschijnlijk door een zogenoemd plafondeffect: de mate van door bromfietzers ervaren procedurele rechtvaardigheid was zo hoog (gemiddeld 6,3 op een schaal van 1 tot 7), dat het geobserveerde gedrag van de politie nog maar weinig verschil kon maken. Hier kom ik verderop op terug.

Van perceptie naar naleving

De derde deelstudie richt zich op de samenhang tussen enerzijds instrumentele en normatieve motivaties en anderzijds regelnaleving. Daartoe bevatte de vragenlijst die voor de andere twee deelstudies werd gebruikt ook vragen over ervaren legitimiteit en persoonlijke moraliteit. Voor zes typen verkeersovertredingen is gekeken naar de samenhang tussen enerzijds de verschillende motivaties (gepercipieerde pakkans, ervaren legitimiteit, en persoonlijke moraliteit) en anderzijds zelfgerapporteerde regelnaleving in de twaalf maanden voorafgaand aan het onderzoek.

De resultaten laten zien dat instrumentele en normatieve motivaties beide samenhangen met regelnaleving, en dat het per type overtreding verschilt welke motivaties van belang zijn. Zo hangt de gepercipieerde pakkans negatief samen met rijden onder invloed, hangt ervaren legitimiteit negatief samen met snelheidsovertredingen en telefoongebruik tijdens het rijden, en hangt persoonlijke moraliteit negatief samen met verschillende overtredingen (maar niet met snelheidsovertredingen of rijden zonder verlichting). De relatie tussen instrumentele en normatieve factoren en regelnaleving ligt dus genuanceerd, en Terpstra waarschuwt voor het doen van te algemene uitspraken over het belang van beide typen motivaties.

De operationalisering van geobserveerde procedurele rechtvaardigheid

Een van de meest intrigerende bevindingen van Terpstra's onderzoek is mijns inziens het ontbreken van een relatie tussen geobserveerde procedurele rechtvaardigheid en ervaren procedurele rechtvaardigheid zoals gerapporteerd door onderzoeksdeelnemers. Het duiden van dergelijke nuleffecten is altijd lastig, doordat niet met zekerheid te zeggen valt of een verband in werkelijkheid afwezig is of dat het verband niet aan het licht is gekomen vanwege bijvoorbeeld bepaalde aspecten van de onderzoeksopzet. Als gezegd voert Terpstra zelf als waarschijnlijke verklaring aan dat sprake is van een plafondeffect. Als we echter inzoomen op het observatieprotocol en de vragenlijst, lijken ook andere verklaringen goed mogelijk, die de mogelijkheid openlaten dat in werkelijkheid wel sprake is van een verband tussen politiegedrag en percepties van procedurele rechtvaardigheid.

Bij de observaties is gekeken naar vier aspecten van procedurele rechtvaardigheid: participatie, neutraliteit, respectvolle bejegening en betrouwbare motieven. Elk van deze aspecten van procedurele rechtvaardigheid is met verschillende observatie-items gemeten. Om de mate van respectvolle bejegening te beoordelen is bijvoorbeeld bijgehouden of de politie respectvol gedrag toonde tijdens de controle en zo ja, in welke mate. Om de mate van betrouwbare motieven te beoordelen is onder

andere bijgehouden of de politie vroeg naar het welzijn van de onderzoeksdeelnemer en of de politie de onderzoeksdeelnemer geruststelde.

De items op de vragenlijst die gaan over ervaren procedurele rechtvaardigheid overlappen deels met de observatie-items, maar deels ook niet. Zo komen verschillende observatie-items in de vragenlijst niet voor (zoals de twee hierboven genoemde items over betrouwbare motieven). Omgekeerd wordt op de vragenlijst gevraagd naar de algemene perceptie dat men eerlijk behandeld is door de politie en de perceptie dat men op dezelfde manier is behandeld als anderen, terwijl deze aspecten van procedurele rechtvaardigheid geen deel uitmaken van het observatieprotocol. Het verschil in operationalisering van geobserveerde procedurele rechtvaardigheid en ervaren procedurele rechtvaardigheid in de twee meetinstrumenten zou (deels) kunnen verklaren waarom deze variabelen in dit onderzoek niet samenhangen.

Belangrijker nog is de vraag of het observatieprotocol zich richt op de meest relevante gedragingen die ervaren procedurele rechtvaardigheid zouden moeten bevorderen. Kijken we bijvoorbeeld naar het aspect 'betrouwbare motieven', dan gaat het naast de twee hierboven genoemde items om de vraag of de politie heeft aangegeven in te grijpen indien nodig,³ of de politie heeft beloofd een proces-verbaal op te maken,⁴ of de politie heeft aangegeven het voor de onderzoeksdeelnemer op te nemen bij een andere instantie, of de politie fysieke ondersteuning heeft gegeven of geregeld en of de politie heeft geadviseerd of heeft beloofd te adviseren over de situatie.⁵ Het lijkt mij echter heel goed denkbaar dat de politie geen van deze gedragingen laat zien en dat onderzoeksdeelnemers toch positief oordelen over de betrouwbare motieven van de politie.

Hetzelfde geldt voor geobserveerde neutraliteit: daartoe is onder andere bijgehouden of de politie heeft aangegeven alle standpunten te willen horen en of de politie heeft aangegeven geen besluit te willen nemen voordat alle relevante informatie bekend is. Het is aannemelijk dat deze gedragingen bijdragen aan percepties van procedurele rechtvaardigheid, maar omgekeerd is goed denkbaar dat de politie niet expliciet dergelijke opmerkingen maakt en dat onderzoeksdeelnemers toch positief oordelen over de neutraliteit van de politie.

Kortom: hoewel veel van de concrete gedragingen die zijn vervat in de observatie-items potentieel relevant zijn voor het overbrengen van procedurele rechtvaardigheid, lijken ze daarvoor niet noodzakelijk. Dat kan verklaren waarom onderzoeksdeelnemers een hoge mate van procedurele rechtvaardigheid rapporteren terwijl de geobserveerde procedurele rechtvaardigheid vaak laag is, en dus waarom

3 Niet helemaal duidelijk is om wat voor ingrijpen het gaat en hoe dat zou kunnen leiden tot een hogere ervaren procedurele rechtvaardigheid.

4 Ook hiervoor is mij niet duidelijk hoe dit zou kunnen bijdragen aan procedurele rechtvaardigheid.

5 Hiermee wordt duidelijk waarom de scores voor dit aspect van geobserveerde procedurele rechtvaardigheid erg laag zijn (gemiddeld 0,14 op een schaal van 0 tot 7). Niet al deze gedragingen liggen immers in elke situatie voor de hand (iemand die niet van streek is, hoeft bijvoorbeeld niet gerustgesteld te worden) en het lijkt niet goed haalbaar voor de politie om in de korte tijd die met bromfetscontroles gemoed is (zo'n vijf minuten) aandacht te geven aan al deze aspecten.

Lisa Ansems

geobserveerde en ervaren procedurele rechtvaardigheid in dit onderzoek niet samenhangen.⁶

Vervolgonderzoek

Een suggestie voor vervolgonderzoek die uit deze constatering voortvloeit, is om te achterhalen welke aspecten van ervaren procedurele rechtvaardigheid in de context van bromfietscontroles (het meest) van belang zijn en welke concrete gedragingen van de politie daaraan kunnen worden gekoppeld. Kwalitatief en bottom-up onderzoek kan daarbij denk ik een belangrijke rol spelen. In lijn hiermee geven de auteurs van het onderzoek waarop Terpstra zijn observatie-protocol baseert aan dat hun instrument nog nader gevalideerd moet worden, dat het gebaseerd is op ‘*a small body of studies in the USA*’, en dat ‘*[w]hat constitutes disrespect, care and concern, and so on can vary depending on the community or subgroup under consideration*’.⁷

Vervolgens kunnen deze aspecten van procedurele rechtvaardigheid zowel in een observatieprotocol als in een vragenlijst worden opgenomen, zodat de samenhang tussen geobserveerde en ervaren procedurele rechtvaardigheid kan worden bekeken. Blijkt er ook dan geen samenhang te zijn, terwijl de scores voor ervaren procedurele rechtvaardigheid op de vragenlijst opnieuw hoog zijn, dan is aannemelijker dat dat inderdaad (deels) komt door een plafondeffect.⁸ Een andere mogelijkheid is om op basis van de kwalitatieve bevindingen een experiment op te zetten waarbij in de experimentele conditie (extra) aandacht wordt besteed aan gedragingen die blijkens kwalitatief onderzoek ervaren procedurele rechtvaardigheid zouden moeten bevorderen, om zodoende het effect van die gedragingen op percepties van procedurele rechtvaardigheid kwantificeerbaar te maken.⁹ Dergelijk vervolgonderzoek lijkt mij erg de moeite waard om nader grip te krijgen op regelnaleving en de routes die daarnaartoe voeren, voortbouwend op de belangrijke inzichten die het onderzoek van Terpstra heeft opgeleverd.

Referenties

Beier, S., C. Eib, V. Oehmann, P. Fiedler & K. Fiedler, ‘Influence of judges’ behaviors on perceived procedural justice’, *Journal of Applied Social Psychology*, 2014-44, p. 46-59.

- 6 Voor een uitgebreidere bespreking van deze kwesties en een reactie op die bespreking, zie Trinkner 2023 en Terpstra & Van Wijck 2023. Van beide stukken nam ik kennis na afronding van deze recensie.
- 7 Jonathan-Zamir, Mastrofski & Moyal 2015, p. 866.
- 8 In dat geval rijst de vraag wat de (beleids)implicaties zijn van het ontbreken van samenhang tussen geobserveerde en ervaren procedurele rechtvaardigheid. In ieder geval zou, zoals Terpstra zelf ook aangeeft, de implicatie niet zijn dat de politie zich niet meer bezig hoeft te houden met participatie, respectvolle bejegening, neutraliteit en betrouwbaarheid.
- 9 Of nog beter: verschillende experimentele condities waarbij in iedere conditie (extra) aandacht wordt besteed aan een van de gedragingen die blijkens kwalitatief onderzoek ervaren procedurele rechtvaardigheid zouden moeten bevorderen, zodat inzicht in het effect van die afzonderlijke gedragingen wordt verkregen.

- Jonathan-Zamir, T., S.D. Mastrofski & M. Shomron, 'Measuring procedural justice in police-citizen encounters', *Justice Quarterly* 2015-32(5), p. 845-871.
- Terpstra, B.L. & P. van Wijck, 'Investigating the relation between police behavior and perceptions of procedural justice. A response to Rick Trinkner', *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 2023-60(3), p. 393-401.
- Trinkner, R., 'Toward measuring objective procedural justice. Commentary on Terpstra and van Wijck (2022)', *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 2023-60(3), p. 378-392.
- Tyler, T., *Why people obey the law*, Princeton: Princeton University Press 2006.